

LYRICLIT	Journal of Studies in Lyrical Language and Literature, 12 (44), Autumn 2022 https://lyriclit.iaun.iau.ir/ ISSN: 2717-0896 20.1001.1.27170896.1401.12.44.2.3
----------	--

Research Article

Description of the Center and the Type of Narration of the Illustrated Manuscript of Khamseh of Nizami in Relationship Between Text and Image

Mehryar, Farzaneh

PhD Candidate, Department of Persian Language and Literature, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran.

Niazi, Shahzad (Corresponding Author)

Assistant professor, Department of Persian Language and Literature, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran.

E-Mail: niazi_60@yahoo.com

Rashidi, Morteza

Assistant professor, Department of Persian Language and Literature, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran

Abstract

Nizami's Khamseh is the poems has been repeatedly copied in the illustrated and non-illustrated forms during the time. Illustrated manuscripts have in addition poems, the meaning concepts of illustration and it is because of being relation among poems and its illustrations. This paper, introduce illustrations of Haft Peikar of Nizami's Khamseh's manuscripts by Descriptive-analytical method. They are as following, university of Tehran's manuscript- code 5179, Shahid Motahhari's -code 400, America Library of Congress, Kakh Golestan -code 1951, Islamic Consultative Assembly-code 930, National library-code5-15275 of N. L. digital, National library-code 3058256 of N. L. digital. Due to the relation between illustration and poems, being aware of the number as well as the subject of illustrations and the main focus of their narrative, is important for later research in this field. The paper says that in the above manuscripts, Bahram Gour is the main focus of the narrative and most frequently revolves around his presence in seven domes while the painter is not completely bound to the text.

Key Words: Nizami's Khamseh, Haft Peikar, illustrated manuscript, illustration, relationship between poem and illustration.

Citation: Mehryar, F.; Niazi, Sh.; Rashidi, M. (2022). Description of the Center and the Type of Narration of the Illustrated Manuscript of Khamseh of Nizami in Relationship Between Text and Image. Journal of Studies in Lyrical Language and Literature, 12 (44), 26-40. Dor: 20.1001.1.27170896.1401.12.44.2.3

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author (s), with publication rights granded to Journal of Studies in Lyrical Language and Literature. This is an open – acces article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

20.1001.1.27170896.1401.12.44.2.3

فصلنامه علمی - تخصصی مطالعات زبان و ادبیات غنایی
گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف‌آباد
سال دوازدهم، شماره چهل و چهار، پاییز ۱۴۰۱، ص. ۲۶-۴۰

مقاله پژوهشی

شرح کانون و نوع روایت نگاره‌های نسخ مصور هفت‌پیکر نظامی در رابطه با متن آن

فرزانه مهریار^۱

شهرزاد نیازی^۲

مرتضی رشیدی^۳

چکیده

خمسۀ نظامی، از منظومه‌هایی است که در طول تاریخ، نسخ متعددی از آن، به صورت مصور و غیرمصور تهیه شده است. به خاطر رابطه متن منظومه و نگاره‌ها، نسخ مصور علاوه بر متن منظومه، بار معنایی حاصل از نگاره‌ها را نیز در خود جای داده است. این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی به شناساندن نگاره‌های نسخ هفت‌پیکر در مجموعه‌ای از نسخ برگزیده خمسۀ نظامی با عناوین: دانشگاه تهران با کد ۵۱۷۹، مدرسه عالی شهید مطهری با کد ۴۰۰، کتابخانه کنگره آمریکا، کاخ گلستان با کد ۱۹۵۱، مجلس شورای اسلامی با کد ۹۳۰، کتابخانه ملی با کد ۱۵۲۷۵-۵ و کد ۳۰۵۸۲۵۶ از کتابخانه دیجیتال مربوط می‌پردازد. با توجه به رابطه متن منظومه و نگاره، در نسخ مصور، آگاهی از تعداد و موضوع نگاره‌ها و مقطع قرار گرفتن آن‌ها در متن و کانون روایت و نوع روایت آنها گام ارزشمندی برای آغاز تحقیقات بعدی در این زمینه است. پژوهش حاضر نشان می‌دهد، در نسخ مصور بررسی شده، بهرام‌گور محور اصلی روایت نگاره‌هاست و بیشترین بسامد آن مربوط به حضور بهرام‌گور در هفت‌گنبد است و در ترسیم نگاره‌ها، نگارگر کاملاً تابع متن نیست.

کلیدواژه‌ها: خمسۀ نظامی، هفت‌پیکر، نسخه خطی مصور، نگاره، رابطه متن و تصویر.

۱. دانشجوی دکتری، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران.

۲. استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران. (نویسنده مسئول) niazi_60@yahoo.com

۳. استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۴/۲۶

۱. مقدمه

نقاشی ایرانی تابعی از مضامین و منابع ادبی بوده و همگام با تکامل ادبی، به بالندگی رسیده است. از ویژگی‌های مهم نقاشی ایرانی کارکردی است که در کنار ادبیات پیدا می‌کند. به طوری که نگارگری ایرانی در واقع، متون ادبی را مصور نموده است و شعر از آنجا که دارای نوعی تصویر است و از درون خود را توصیف می‌کند در این زمینه به خدمت نگارگران درآمده است. این رابطه از نگرش و جهان‌بینی همسان و مشترک نگارگر با آفرینندگان آثار ادبی ریشه می‌گیرد. تصاویر، حاملان اعتقادات و باورهای اجتماعی نگارگر و زمان او هستند و حاوی اطلاعاتی مفید و ارزشمندی برای انواع پژوهش‌ها در حوزه‌های متعدد؛ نظیر: جامعه‌شناسی، فرهنگ، انسان‌شناسی و غیره هستند. برای تفسیر هر نگاره، توصیف اجزای هر نگاره همان مرحله‌آغازین و پیش‌آیکونوگرافی محسوب می‌شود و پیش‌نیاز لازم برای تجزیه و تحلیل نگاره است. دشواری دستیابی به اطلاعات مربوط به نسخ مصور و همچنین نبود فهرست‌های مجزا برای این گونه نسخ، امکان تحقیق را در این حوزه هنری-ادبی با مشکلاتی همراه کرده است.

این مقاله به عنوان یک مقاله تحلیلی کتاب‌شناسی و با هدف ارائه اطلاعات موضوعی نگاره‌ها در رابطه با متن منظومه در نسخ مصور خمسه نظامی و تحلیل مضمونی آنها، می‌کوشد تا منابعی که فهرستی از نسخ مصور خمسه نظامی در ایران و سایر نقاط دنیا ارائه کرده‌اند، به طور مختصر معرفی نماید و پس از آن از بین نسخ کامل مصور خمسه نظامی، که در فهرستگان‌های فنخا و سایر فهرستگان‌های نسخ ثبت شده در کتابخانه ملی، معرفی شده‌اند و نگارنده، موفق به تهیه تصاویر آنها گردیده، موضوع و محوریت روایت و مضمون آن و مقطع برش متن منظومه در نگاره‌های مربوط به منظومه هفت پیکر را به تفکیک و اختصار ارائه کند.

با توجه به رمزگونه و تمثیلی بودن بنیان‌های متافیزیکی و عرفانی نهفته در هفت‌پیکر، نگاره‌ها هم برای انتقال این مفاهیم به مخاطب، می‌توانند از این زبان رمزی و استعاره‌ی تبعیت کنند و مجهز بودن به این نوع روایت، کارکرد نگاره و هدف از تصویر آن را بیان می‌کند.

۱.۱. پیشینه پژوهش

تاکنون، در زمینه معرفی نسخ مصوری از خمسه نظامی که در طول تاریخ تهیه شده و باقی مانده‌اند، پژوهش‌های زیر انجام یافته است:

یعقوب آژند (۱۳۸۹) در کتاب نگارگری ایران (پژوهشی در تاریخ نقاشی و نگارگری ایران) بستر تولد تاریخی برخی آثار به طور اجمالی معرفی می‌کند و نسخ به ترتیب مکاتب نگارگری طبقه‌بندی شده است. در این پژوهش، تعداد ۴۲ نسخه معرفی شده‌اند که از این بین، تمام نسخ در موزه‌ها و کتابخانه‌های خارج از کشور قرار دارند. این معرفی شامل مشخصات: نام اثر، کاتب یا نگارگر، تعداد نگاره و محل نگهداری است. این معرفی، در کتاب‌های دیگر این محقق هم، با مشخصات زیر آمده است: مکتب نگارگری اصفهان، مکتب نگارگری شیراز، مکتب نگارگری هرات، مکتب نگارگری تبریز و «قزوین-مشهد» و دیگری مدخل خمسه (۲) در دانشنامه جهان اسلام، ج ۱۶، مدخل خمسه (۲).

در منابع فوق، نسخ مصور خمسه نظامی در قالب جدولی گزارش شده و خصوصیات فیزیکی ظاهری بخشی از آنها نیز آمده است. ولی در مورد تعداد نگاره‌های هر منظومه سخن به میان نیامده است. تفاوت این مقاله با دیگر پژوهش‌ها اینست که در نسخی که نگارنده در دسترس دارد، گزارش دقیقی از تعداد نگاره‌های هر منظومه، به تفکیک هر منظومه ارائه شده و در منظومه هفت‌پیکر علاوه بر گزارش نگاره‌ها، به ارتباط مضمونی هر نگاره در رابطه با شعر می‌پردازد و هدف نگارگری از تعیین مقاطع برش متن برای درج نگاره بررسی می‌گردد.

هدف از انجام این پژوهش اینست که تعداد نگاره‌های هر منظومه در نسخی که در بین نسخ موجود در کشور، بیشترین تعداد نگاره را دارند، معلوم شود و تحقیق‌های بعدی را در این زمینه سهولت دهد و بررسی گردد، نوع روایت نگاره در ارتباط با متن چه بوده است.

در این پژوهش تلاش شد، از بین نسخ کامل مصور خمسه نظامی و نه نسخ برگزیده آن، که در دسترس نگارنده قرار دارند، نگاره‌های هفت‌پیکر آنها، مشخص شود، به این گزارش که هر کدام از نگاره‌ها به کدام داستان‌ها مربوط هستند و همچنین هر نگاره به کدام قسمت داستان ارتباط دارد و بیت مقطع نگاره کدامند. به این منظور، از بین نسخ قرن‌های نهم و دهم و یازدهم و دوازدهم و سیزدهم، نسخی که بیشترین تعداد نگاره را دارند و در کشورمان در دسترس قرار دارند، گزینش گردیده و به تهیه تصویر آنها اقدام گردید. سپس نگاره‌های مربوط به پنج گنج خمسه، در نسخ مزبور تعیین و دسته‌بندی گردید. در مرحله بعد، در هفت‌پیکر، شعر مربوط به تک‌تک نگاره‌ها در هر نسخه، به لحاظ سندیت علمی و سهولت استفاده محققان، به تصحیح معتبر و در دسترس وحید دستگردی ارجاع داده شد، هرچند در مواردی می‌شد که ترتیب نگاره‌ها به ترتیب منظومه در تصحیح مرحوم دستگردی نبود. پس از آن مرحله، ارتباط معنایی روایت نگاره با شعر مربوط در منظومه بررسی شد. گفتنی است، در آدرس‌دهی ابیات هفت‌پیکر، فقط به شماره صفحه بیت مورد نظر در هفت‌پیکر نظامی به تصحیح وحید دستگردی ارجاع داده شد. لازم به توضیح است، گزینش این نسخ از این قرار است که از بین نسخ کامل معرفی شده در فهرستگان‌های نسخ کتابخانه‌های داخل کشور، نسخه‌های کاملی که تعداد نگاره آن‌ها بیشتر بود و مربوط به قرن‌های نهم تا دوازدهم و قبل از قرن سیزدهم و ابتدای تأثیرپذیری نگارگری از نقاشی روز اروپا بود، در نظر گرفت و سپس، برای تهیه تصاویر آنها از مراکز مربوط، همت گماشت و از این بین به تعداد هشت نسخه دست یافت و یک نسخه هم از نسخ ارائه شده در پایگاه اطلاع‌رسانی کتابخانه کنگره دریافت نمود.

از آنجا که هفت‌پیکر یک داستان نمادین است و هدف نظامی از سرایش آن فراتر از داستان‌سرایی است و در پشت هر داستان، الگویی برای تکامل معنوی انسان نهفته است، هر کدام از بخش‌های داستان‌های آن نیز تمثیلی و نمادین است. تمثیل به طور کلی حکایت یا داستان کوتاه یا بلندی است که پیامی اخلاقی یا عرفانی یا اجتماعی و غیره را بیان می‌کند. این تمثیل‌ها در کتاب‌های عرفانی، اخلاقی و تعلیمی پراکنده هستند و از روی شکل و کاربرد حکایت‌ها و داستان‌ها می‌توان به اندیشه پنهان در آنها پی برد (ر.ک: پورنامداریان ۱۳۷۵: ۱۴۷). داستان‌های این منظومه، چون پیام اصلی این منظومه، گذراندن آزمون و رسیدن به تکامل معنوی است، به‌عنوان مرحله‌ای از مراحل کمال، تمثیلی محسوب شده است. نگاره، پیام و اندیشه را از متن منظومه می‌گیرد و به زبان نقوش بازگو می‌کند. نگاره‌هایی که در ادامه حکایت‌ها در نسخ آمده‌اند، اگر از نمادها و استعاره‌هایی برای بیان پیام داستان و مقطعی که در آن قرار گرفته‌اند، بهره برده باشند، تمثیلی شمرده شده‌اند.

۲. بحث

۲. ۱. شرح نگاره‌های هفت‌پیکر نظامی

از میان نسخ معرفی شده در فهرستگان فنخا، در نسخ برگزیده در این تحقیق، نگاره‌های هفت‌پیکر آن، به شرح زیر گزارش می‌شوند:

نسخه دانشگاه تهران:

نسخه خطی خمسه نظامی شماره ثبت ۵۱۷۹ کتابخانه دانشگاه تهران، قدیمی‌ترین نسخه تاریخ‌دار جهان است که در سال ۸۱۷ هجری با خط نستعلیق کتابت شده است. این نسخه که هم اکنون در کتابخانه دانشگاه تهران نگهداری می‌شود، دارای ۱۷۹ برگ جلد تیماج تریاکی، درون جلد، سرخ با ترنج زرکوب تزئین شده است (ر.ک: درایتی ۱۳۹۱: ذیل خمسه نظامی). در

این نسخه سه مجموعه اسکندرنامه، لیلی و مجنون و هفت پیکر از منظومه پنج گنج کتابت شده است و ۱۷ مجلس نگاره دارد که از این هفده مجلس، اسکندرنامه هفت مجلس (پنج مجلس شرفنامه و دو مجلس خردنامه)، هفت پیکر چهارمجلس و لیلی و مجنون شش مجلس دارد.

و اما نگاره‌های هفت پیکر از این نسخه (خمسۀ نظامی ۱۱۷: ۱۷۹)، به بخش‌های زیر می‌پردازد:

نگاره صفحه ۹۷ نسخه، ذیل عنوان «بهرام گور و روز یکشنبه در گنبد زرد»، برشی از داستان بانوی گنبد برای بهرام گور است، آنجا که پادشاه داستان بلقیس و سلیمان را برای کنیزک محبوبش بازگو می‌کند. باتوجه به نقش تمثیل در انتقال پیام و نتیجه منطقی حکایت (ر.ک: پورنامداریان ۱۳۷۵: ۱۴۷ و ۱۵۱)، داستان تمثیلی و عرفانی است ولی نگاره از جهت بازتاب ندادن نمادها و رمزهای برخاسته از پیام داستان تمثیلی نیست. بیت مقطع نگاره چنین است:

گفت وقتی چو زهره در تسدیس با سلیمان نشسته بد بلقیس

۱۸۸

نگاره صفحه ۱۰۰ نسخه، ذیل عنوان: «بهرام گور و روز دوشنبه در گنبد سبز»، در برشی از داستان بانوی گنبد برای بهرام گور آمده است، آنجا که اول شخص داستان، بشر، درحال رساندن امانت همسفر خود که در سفر از دنیا رفته و به همسر وی و شرح ماجراست. داستان تمثیلی و عرفانی است ولی نگاره تمثیلی و عرفانی نیست. نگاره پس از این بیت می‌آید:

خویشتن روی کرد زیر نقاب گفت برگو سخن که هست صواب

۲۱۰

نگاره صفحه ۱۰۶، ذیل عنوان: «بهرام گور و روز پنجشنبه در گنبد صندلی» و باز ذیل «حکایت کردن آذرنوش»، به داستان‌سرایی بانوی گنبد سپید برای بهرام گور می‌پردازد. داستان تمثیلی و عرفانی است ولی نگاره تمثیلی و عرفانی نیست. نگاره پس از این بیت می‌آید:

گفت کای زنده از تو جان جهان برترین پادشاه پادشاهان

۲۶۸

نگاره صفحه ۱۱۰ نسخه، ذیل عنوان: «بهرام گور و روز جمعه در گنبد سفید» و باز ذیل «حکایت کردن نازپری»، به داستان‌سرایی بانوی گنبد برای بهرام گور می‌پردازد. داستان تمثیلی و عرفانی است ولی نگاره تمثیلی و عرفانی نیست. نگاره با این ابیات آغاز می‌شود:

گفت شه چون ز بهر طیبیت خواست آنچه از طیبت من آید راست

۲۹۳

۲.۲. نسخه کتابخانه ملی با شناسه ۸۳۸۱۲۸-۸۸۹ ه. ق:

این نسخه، خمسۀ کامل است و با شماره دستیابی ۱۵۲۷۵-۵ در سایت اسناد و کتابخانه ملی کشور موجود است. این نسخه در سال ۸۸۹ ق. کتابت شده است، ۷۴۲ صفحه دارد، تزئینات جلد مقوای، روکش پارچه‌ای راه سبز و مشگی، عطف و دور جلد گالینکور قهوه‌ای و درون جلد آستر کاغذی دارد (خمسۀ نظامی ۸۸۹، ۷۴۲). بیست مجلس نگاره دارد که از این بین، خسرو و شیرین ۵ مجلس، هفت پیکر ۴، لیلی و مجنون ۴، اسکندرنامه ۷ مجلس (شرفنامه ۴ و خردنامه ۳ نگاره) دارند. نگاره‌های مربوط به هفت پیکر از این نسخه (همان: ۷۴۲) در برش‌های داستان‌های زیر آمده‌اند:

نگاره شماره ۲۶۸ نسخه باعنوان «کشتن بهرام ازدها را و گنج یافتن»، برشی را بازگو می‌کند که بهرام گور حین شکار در صحرا در پی گور مادیان، ازدها را ملاقات کرده او را از پای در می‌آورد. داستان و نگاره هر دو تمثیلی است. نگاره پس از بیت زیر می‌آید:

من و انصاف گور و دادن داد باک جان نیست هر چه باداباد

۷۴

نگاره شماره ۲۹۹ نسخه باعنوان «صفت بزم بهرام در زمستان و ساختن هفت گنبد»، نگاره برشی از حکایتی است که به دستور ساختن گنبدهای هفت‌گانه منجر می‌شود. داستان تمثیلی است، ولی نگاره تمثیلی و عرفانی نیست. نگاره در پی این بیت آمده‌است:

هست ما را ز فر تارک او همه چیز از پی مبارک او

۱۴۰

نگاره شماره ۳۲۷ نسخه باعنوان «نشستن شاه بهرام روز دوشنبه در گنبد سبز و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم سوم»، برشی از داستان بانوی گنبد برای بهرام‌گور است، که اول شخص داستان، بشر در گفتگوی درباره فلسفه هستی، مورد تمسخر همسفرش قرار گرفته‌است. داستان تمثیلی و عرفانی است، ولی نگاره تمثیلی و عرفانی نیست. نگاره پس از بیت زیر می‌آید:

گفت در دست حکمت آر عنان چند گویی حدیث پیره‌زنان

۲۰۳

نگاره شماره ۳۳۶ نسخه باعنوان «نشستن شاه بهرام روز آدینه در گنبد سپید و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم هفتم»، برشی از داستان بانوی گنبد برای بهرام‌گور است که اول شخص داستان، مرد صاحب باغ در پی کسب خبر از سر و صدای برخاسته در پشت درب‌های بسته باغ خویش، رکن دیوار باغ را شکافته و با دو خدمتکار زن، روبه‌رو می‌شود. این داستان تمثیلی و عرفانی است، ولی نگاره تمثیلی و عرفانی نیست. نگاره پس از بیت زیر آغاز می‌شود:

ما که لختی به چوب خستیمت شاید از دست و پای بستیمت

۲۹۶

۳.۲. نسخه مدرسه عالی شهید مطهری:

این نسخه از نسخ نفیس و گرانبهای بی‌مانند است و با شماره کتابخانه ۴۰۰ در کتابخانه شهید مطهری نگهداری می‌شود. آنرا در سال ۹۵۶ ه.ق، مرشد کاتب شیرازی، به خط نستعلیق خوب نوشته‌است. این نسخه با قطع خشتی و صفحه‌ای ۱۹ سطری و طول ۳۳ سانتیمتر و عرض بیست سانتیمتری و ۴۱۲ ورق و کاغذ متن، خانبالغ حاشیه بخارانی است و اشعار در ردیف‌های چهارستونی نوشته شده‌اند و این نسخه نفیس، سی مجلس نقاشی، به طول و عرض صفحه کتاب دارد (درایتی ۱۳۹۱، ذیل مدخل خمسه نظامی) که مخزن الاسرار، ۲ نگاره، خسرو و شیرین ۷، هفت پیکر ۷، لیلی و مجنون ۶ و اسکندرنامه ۹ مجلس (شرفنامه ۷ و خردنامه ۲ نگاره) دارند. نگاره‌های هفت‌پیکر این مجموعه به این قرارند (خمسه نظامی ۹۵۶ : ۴۱۲):

نگاره شماره ۴۵ نسخه باعنوان «معراج پیغمبر اکرم»، راوی برشی از داستان معراج حضرت محمد (ص) است. داستان و نگاره هر دو عرفانی هستند. نگاره با بیت زیر آغاز می‌شود:

زهرة را از فروغ مهتابی برقعی برکشید سیمابی

۱۲

نگاره شماره ۴۸ نسخه با عنوان «بهرام گور و روز شنبه در گنبد دختر هند»، راوی برشی از داستان بانوی گنبد است و در آن، اول شخص داستان که پادشاه است، در پی کشف دلیل سیاه‌پوشی یکی از زنان خدمتکار خویش، از روضه‌ای بی‌مانند سردرآورده، مهمان خاص بانوی آنان، شده‌است و با وی گفتگو و دلبری می‌نماید. داستان و نگاره هر دو تمثیلی هستند و نگاره با این بیت آغاز می‌شود:

غمزه می‌گفت وقت بازی تست هان که دولت به کارسازی تست

۱۶۵

نگاره شماره ۵۱ نسخه با عنوان «بهرام گور و روز یکشنبه در گنبد زرد»، روایتی از داستان‌سرایی بانوی گنبد برای بهرام‌گور است. داستان و نگاره هر دو تمثیلی است. نگاره با بیت زیر آغاز می‌شود:

زرفشانان به زرد گنبد شد تا یکی خوشدلیش در صد شد

۱۸۲

نگاره شماره ۵۴ نسخه با عنوان «نشستن بهرام روز دوشنبه در گنبد سبز و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم سوم»، روایتی از داستان‌سرایی بانوی گنبد برای بهرام‌گور است. داستان و نگاره هر دو تمثیلی است. نگاره با اشعار زیر آغاز می‌شود:

زان خردمند سرو سبزآرنگ خواست تا از شکر گشاید تنگ

۱۹۷

نگاره شماره ۵۷ نسخه با عنوان «نشستن شاه بهرام روز سه‌شنبه در گنبد سرخ و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم چهارم»، روایتی از داستان‌سرایی بانوی گنبد برای بهرام‌گور است. داستان و نگاره هر دو تمثیلی است. نگاره با بیت زیر آغاز می‌شود:

به پرستاریش می‌ان دریست خوش بود ماه آفتاب‌پرست

۲۱۵

نگاره شماره ۶۰ نسخه با عنوان «نشستن شاه بهرام روز چهارشنبه در گنبد پیروزه رنگ و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم پنجم»، برشی از داستان بانوی گنبد را روایت می‌کند که اول شخص داستان بانوی گنبد، ماهان، پس از راهبری دیوهای انسان نما و گمراهی‌ها در بیابان‌های بی‌سروته، باز در پی مرد و زن دیوی سواره، شبانه در جمع بزم‌نمای دیوها گرفتار می‌شود. داستان و نگاره هر دو تمثیلی و عرفانی است. نگاره با این بیت آغاز می‌شود:

او بران ازدهای دوزخ‌فش کرده بر گردنش دو پای بکش

۲۴۴

نگاره شماره ۶۳ نسخه با عنوان «نشستن شاه بهرام روز آدینه در گنبد سپید و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم هفتم»، برشی از داستان بانوی گنبد برای بهرام‌گور است، که اول شخص داستان، مرد صاحب باغی است که هوس و طمع کامیابی بانوان زیبارویی را دارد که دزدانه در باغ وی مشغول تفریح و شنا هستند. داستان تمثیلی و عرفانی است، ولی نگاره با داشتن تصاویری از زنان در حال شنا در استخر، هم تمثیلی است و هم با گرایش به جنس مخالف، احساسی است و با این بیت آغاز می‌شود:

آمدند آن بتان خرگاهی حوض دیدند و ماه با ماهی

۲۹۹

۴.۲. نسخه مجلس شورای اسلامی:

این نسخه با شماره ۹۳۰ در کتابخانه مجلس موجود است. این نسخه به خط نستعلیق خوب حاجی محمد بن نورالدین محمد دشت بیاضی به سال ۱۰۴۹ کتابت شده است. جلد روغنی گل و برگ و زرنشان است و کاغذ کاهی، قطع رحلی، شماره برگ‌ها ۳۰۵ و صفحه‌ای ۵۰ بیت دارد و طول آن ۳۰ سانتیمتر و عرض آن ۱۸ سانتیمتر است و در ردیف‌های چهارستونه نوشته شده‌اند (ر.ک. سایت «بانک اطلاعات کتب و نسخ خطی آقابرگ»: ذیل نسخه)، ولی در نسخه دیجیتال دریافتی، تعداد پانزده مجلس نگاره وجود دارد. از این پانزده مجلس نگاره، خسرو و شیرین سه نگاره، هفت پیکر هفت و لیلی و مجنون چهار نگاره دارند. نگاره‌های مربوط به هفت پیکر در این نسخه (خمس نظامی، ۱۰۴۹: ۳۰۵)، در برش‌های داستان‌های زیر آمده‌اند: نگاره شماره ۱۵۱ نسخه با عنوان «برگرفتن بهرام تاج را از میان دو شیر»، روایتی است از آزمون‌های که بهرام گور برای تعیین جانشین پدرش، گذرانده‌است. داستان، به خاطر اشاره به مرحله‌ای از مراحل آزمون‌های تکاملی انسان، داستان تمثیلی و عرفانی محسوب می‌شود و به خاطر ذکر رویداد تاریخی آن، واقعی است، ولی نگاره تمثیلی و عرفانی نیست. پس از بیت زیر نگاره آغاز می‌شود:

پنجه‌شان پاره کرد و دندان خرد سر و تاج از میان شیران برد

۹۸

نگاره شماره ۱۵۹ نسخه با عنوان «بهرام گور و روز شنبه در گنبد دختر هند»، به افسانه‌سرایی بانوی گنبد برای بهرام گور می‌پردازد. داستان تمثیلی و عرفانی است ولی نگاره با تصویری از بانوی گنبد در بغل بهرام گور و نداشتن قرینه استعاری برجسته، تمثیلی و عرفانی مرتبط نیست و رویکردی احساسی به جنس مخالف دارد و با این بیت آغاز می‌شود:

زان فسانه که لب پر آب کند مست را آرزوی خواب کند

۱۴۷

نگاره شماره ۱۶۴ نسخه با عنوان «بهرام گور و روز یکشنبه در گنبد زرد»، به افسانه‌سرایی بانوی گنبد برای بهرام گور می‌پردازد. داستان تمثیلی و عرفانی است، ولی نگاره با تصویری از بانوی گنبد در بغل بهرام گور، تمثیلی و عرفانی مرتبط نیست و با تمایل به جنس مخالف، احساسی است و با این بیت آغاز می‌شود:

چون ز فرمان شه گریز نبود عذر یا ناز دلپذیر نبود

۱۸۲

نگاره شماره ۱۶۷ نسخه با عنوان «نشستن شاه بهرام روز دوشنبه در گنبد سبز و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم سوم»، به افسانه‌سرایی بانوی گنبد برای بهرام گور می‌پردازد. داستان تمثیلی و عرفانی است، ولی نگاره با تصویری از بانوی گنبد در بغل بهرام گور، چنین نیست و با گرایش به جنس مخالف، احساسی است. بیت مصور اینست:

پری آنکه که برده بود نماز بر سلیمان گشاد پرده راز

۱۹۷

نگاره شماره ۱۷۰ نسخه با عنوان «نشستن شاه بهرام روز سه‌شنبه در گنبد سرخ و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم چهارم»، به افسانه‌سرایی بانوی گنبد برای بهرام گور می‌پردازد. این داستان تمثیلی و عرفانی است ولی نگاره تمثیلی و عرفانی نیست و با تصویری از هم‌آغوشی بهرام و بانو، احساسی و شهوانی است و با این بیت آغاز می‌شود:

نازنین سرنتافت از رایش در فشانند از عقیق در پایش

۲۱۵

نگاره شماره ۱۷۳ نسخه باعنوان «نشستن شاه بهرام روز چهارشنبه در گنبد پیروزه‌رنگ و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم پنجم»، به افسانه‌سرایی بانوی گنبد برای بهرام گور می‌پردازد. داستان تمثیلی و عرفانی است ولی نگاره تمثیلی و عرفانی مرتبط نیست و در آن، بهرام گور بانو را در بغل گرفته و با گرایش به جنس مخالف، احساسی است و با این بیت آغاز می‌شود:

گوید از راه عشقبازی او داستانی به دلنوازی او

۲۳۵

نگاره شماره ۱۷۸ نسخه باعنوان «نشستن شاه بهرام روز پنجشنبه در گنبد صندلی و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم ششم»، به افسانه‌سرایی بانوی گنبد برای بهرام گور می‌پردازد. داستان تمثیلی و عرفانی است، ولی نگاره تمثیلی و عرفانی مرتبط نیست و با تصویری از ارتباط عاشقانه، احساسی است و با این بیت آغاز می‌شود:

شاه از آن تنگ چشم چین پرورد خواست کز خاطرش فشانند گرد

۲۶۸

۲. ۵. نسخه کتابخانه ملی با شناسه ۳۲۸۸- تاریخ ۱۱۱۸ ه. ق

این نسخه، خمسه کامل است، به جز قسمت دوم هفت پیکر (اقبال‌نامه یا خردنامه) که به پیوست آن نمی‌باشد، در مرکز اسناد و کتابخانه ملی کشور موجود است. این نسخه در ردیف‌های چهارستونی نوشته شده و ۳۶ مجلس نگارگری دارد. از این ۳۶ مجلس، مخزن الاسرار ۲ نگاره، خسرو و شیرین ۱۵ نگاره، هفت پیکر ۱ نگاره، لیلی و مجنون ۶ نگاره، اسکندرنامه ۱۲ نگاره (شرفنامه) دارند (مرکز اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، مشخصات ذیل نسخه، شماره دستیابی ۱۳۲۸۸-۵).

نگاره مربوط به هفت پیکر از این نسخه، (خمسه نظامی، ۱۱۱۸: ۶۴۵) به موضوع زیر می‌پردازد:

نگاره شماره ۳۷۳ نسخه با عنوان «دیدن بهرام صورت هفت پیکر را در خورنق»، برشی از داستان است که بهرام گور هفت دختر پادشاهان هفت اقلیم را در گرد خویش نشانده است. داستان و نگاره هیچ یک تمثیلی نیستند. نگاره با بیت زیر آغاز می‌شود:

هفت پیکر در او نگاشته خوب هر یکی زان به کشوری منسوب

۷۷

۲. ۶. نسخه کتابخانه کنگره آمریکا:

این نسخه در بخش نسخ خطی شرقی کتابخانه کنگره آمریکا با کد ۲۰۱۷۴۸۱۶۱۲ نگهداری می‌شود. دارای ۴۹ نگاره است و ۹۴۹ صفحه و در تاریخ ۱۱۴۱-۱۱۴۰ ه. ق کتابت شده است. از این ۴۹ مجلس نگاره، مخزن الاسرار ۳، خسرو و شیرین ۱۴، هفت پیکر ۱۲، لیلی و مجنون ۷ و اسکندرنامه ۱۳ مجلس نگاره (شرفنامه) دارند (خمسه نظامی، ۱۱۴۰: ۹۴۹).

و اما نگاره‌های هفت پیکر از این مجموعه به قرار زیرند:

نگاره شماره ۳۷۰ باعنوان «کشتن بهرام ازدها را و گنج یافتن»، برشی است از ماجرای ازدها کشتن بهرام گور در پی گوری که بچه‌اش را ازدها بلعیده بوده و برای نجات فرزندش بهرام را به دنبال خود کشانده بود. داستان تمثیلی است، ولی نگاره واقعی است. نگاره با این بیت آغاز می‌شود:

بی‌گمان شد که گور کین اندیش خواندش از بهر کینه‌خواهی خویش

۷۵

نگاره شماره ۳۸۳ با عنوان «برگرفتن بهرام تاج را از میان دو شیر»، به ماجرای پادشاه شدن بهرام گور و آزمون تعیین پادشاهی که به برتری وی بر حریش می‌انجامد، می‌پردازد. داستان تمثیلی است، ولی نگاره واقعی است و با بیت زیر آغاز می‌شود:

حمله بردند چون تنومندان دشنه در دست و تیغ در دندان

۹۸

نگاره شماره ۳۹۰ نسخه با عنوان «داستان بهرام با کنیزک خویش»، تصویر و روایت صحنه شکار بهرام گور است که به خواست کنیزک گوش و سم گورخر را با یک تیر بردوخته است. داستان و نگاره، هیچ‌یک تمثیلی نیستند و نگاره در پی بیت زیر می‌آید:

گفت شه با کنیزک چینی دستبردم چگونه می‌بینی

۱۰۹

نگاره شماره ۳۹۵ با عنوان «گفتار در شناختن بهرام گور کنیزک و عذرخواهی کردن»، به ماجرای کنیزکی می‌پردازد که با کم‌اهمیت شمردن هنرنمایی بهرام گور در شکار، موجبات صدور فرمان مرگ خویش را فراهم می‌آورد ولی، سرهنگ مأمور کشتن کنیزک، از این امر، به طور پنهانی سرباز زده و در زمانی مناسب، بهرام گور را با کنیزک رودررو می‌کند. داستان و نگاره، هیچ‌یک تمثیلی نیستند و نگاره با بیت زیر آغاز می‌شود:

گاو بر گردن ایستاد به پای شیر چون گاو دید جست ز جای

۱۱۸

نگاره شماره ۴۱۰ با عنوان «بهرام گور و روز شنبه در گنبد دختر هند»، به رفتن بهرام گور به گنبد سیاه و افسانه‌گویی بانوی این گنبد می‌پردازد. داستان و نگاره هر دو تمثیلی هستند. نگاره با این بیت آغاز می‌شود:

سوی گنبد سرای غالیه فام پیش بانوی هند شد به سلام

۱۴۶

نگاره شماره ۴۳۰ با عنوان «نشستن شاه بهرام روز سه‌شنبه در گنبد سرخ و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم چهارم»، داستان‌سرایی بانوی این گنبد را برای بهرام گور روایت می‌کند. داستان و نگاره هر دو تمثیلی هستند. نگاره با این بیت آغاز می‌شود:

نازنین سرتافت از رایش درفشاند از عقیق در پایش

۲۱۵

نگاره شماره ۴۴۱ با عنوان «نشستن شاه بهرام روز چهارشنبه در گنبد پیروزه رنگ و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم پنجم»، داستان‌سرایی بانوی این گنبد را برای بهرام گور روایت می‌کند. داستان و نگاره هر دو تمثیلی هستند. نگاره با این بیت آغاز می‌شود:

زلف شب چون نقاب مشکین بست شه ز نقابی رقیبان رست

۲۳۵

نگاره شماره ۴۵۴ ذیل بخش «نشستن شاه بهرام روز چهارشنبه در گنبد پیروزه رنگ و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم پنجم»، به برشی از داستان بانوی گنبد برای بهرام گور می‌پردازد که، ماهان، در پی گمراهی‌ها در بیابان‌های بی‌سروته و تجربه‌رویدادهای متفاوتی که دیوهای انسان نما بر سر او می‌آورند، از باغی سردر می‌آورد که در آنجا، به سفارش صاحب باغ، باید بر شیفتگی خود به زنان زیباروی آن باغ شکبیا باشد، ولی ماهان نمی‌تواند بر خویشتن فائق شود. داستان و نگاره هر دو تمثیلی هستند. نگاره با این بیت آغاز می‌شود:

لب بر آن چشمه رحیق نهاد مهر یاقوت بر عقیق نهاد

۲۶۱

نگاره شماره ۴۵۸ ذیل عنوان «افسانه گفتن همایون با بهرام‌گور از دو جوان که خیر و شر نام داشتند»، که همان، نشستن بهرام روز پنجشنبه در گنبد صندلی و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم ششم است، داستان‌سرایی بانوی این گنبد را برای بهرام روایت می‌کند. داستان و نگاره هر دو تمثیلی هستند. نگاره با این بیت آغاز می‌شود:

وانگهی پیش راح ریحانی کرد باید سکاهاش افشانی

۲۶۷

نگاره شماره ۹۱۱ با عنوان «بهرام‌گور و روز یکشنبه در گنبد زرد»، برشی از داستان است که داستان‌سرایی بانوی این گنبد را برای بهرام روایت می‌کند. داستان و نگاره هر دو تمثیلی هستند. نگاره با این بیت آغاز می‌شود:

خرمی را درو نهاد بنا به نشاط می و نوای غنا

۱۸۲

نگاره شماره ۹۲۰ با عنوان «نشستن شاه بهرام روز دوشنبه در گنبد سبز و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم سوم»، پایان داستان‌سرایی بانوی گنبد برای بهرام را روایت می‌کند. داستان و نگاره هر دو تمثیلی هستند. نگاره در پی این بیت می‌آید:

پری آنکه که برده بود نماز بر سلیمان گشاد پرده راز

۱۹۸

نگاره شماره ۴۷۱ با عنوان «نشستن بهرام‌گور در گنبد سفید شب جمعه با دختر کسری»، برشی از داستان است که داستان‌سرایی بانوی این گنبد را برای بهرام روایت می‌کند. داستان و نگاره هر دو تمثیلی هستند. نگاره با این بیت آغاز می‌شود:

بگذر از نار نقل مستان بود خود همه خانه نارپستان بود

۲۹۲

۷.۲. نسخه کاخ گلستان به شماره ۱۹۵۱:

این نسخه که با شماره ۱۹۵۱ در کتابخانه کاخ گلستان نگهداری در تاریخ ۱۲۳۶-۱۲۳۷ ه.ق. به قلم محمدهادی حاجی عبدالله آشتیانی قمی به خط نستعلیق و کتابت خفی خوش و ثلث بسیارخوب کتابت شده است، در قطع وزیری متوسط و با ابعاد ۱۶×۲۶/۵ سانتی‌متر و کاغذ ترمه است و دارای ۴۷۷ صفحه است. خمسه کامل از حکیم نظامی گنجوی است، شامل مخزن الاسرار، خسرو شیرین، لیلی و مجنون، هفت‌پیکر و اسکندرنامه است، بیست و پنج (۲۵) مجلس تصویرنقاشی آب و رنگ سبک دوران قاجار دارد (درایتی، ۱۳۹۱: ذیل مدخل خمسه نظامی).

از این ۲۵ مجلس نگاره، خسرو و شیرین ۷ نگاره، هفت پیکر ۱۰ نگاره، لیلی و مجنون ۷ نگاره، اسکندرنامه ۱ نگاره (خردنامه) دارند.

و اما نگاره‌های هفت‌پیکر از این مجموعه (خمسه نظامی، ۷-۱۲۳۶: ۴۷۷)، به قرار زیر است:

نگاره شماره ۳۴۵ با عنوان «کشتن بهرام ازدها را و گنج یافتن»، برشی از داستان را بازگو می‌کند که بهرام‌گور هنگام شکار در صحرا و در پی گور مادیان، ازدها را ملاقات می‌کند. داستان تمثیلی است، ولی نگاره تمثیلی نیست. نگاره با بیت زیر آغاز می‌شود:

شه زده تیر و جسته زان دو شکار در زمین غرق گشته تا سوفار

۷۱

نگاره شماره ۳۵۸ با عنوان «بر تخت نشستن بهرام به جای پدر»، راوی ماجرای انجام آزمون برای تعیین جانشینی پادشاهی ایران زمین و پادشاهی بهرام گور است. داستان و نگاره هیچیک تمثیلی نیستند. نگاره با بیت زیر آغاز می‌شود:

طالع تخت و پادشاهی او فرخ آمد ز نیک‌خواهی او

۹۸

نگاره شماره ۳۶۴ با عنوان «داستان بهرام با کنیزک خویش»، روایت بردوختن گوش و سم گورخر به یک تیر بهرام گور است. داستان و نگاره هیچیک تمثیلی نیستند. نگاره با بیت زیر آغاز می‌شود:

گفت پر کرده شهریار این کار کار پر کرده کی بود دشوار

۱۰۹

نگاره شماره ۳۷۸ با عنوان «نشستن بهرام روز شنبه در گنبد سیاه و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم اول»، راوی برشی از داستانی است که بانوی گنبد برای بهرام گور روایت می‌کند و در آن کدبانوی سیاه‌پوش قصر آن داستان در حال تعریف کردن علت سیاه‌پوشی خود برای پادشاه هند، پدر بانوی گنبد سیاه است. داستان تمثیلی است، ولی نگاره اندکی رمزی است و با بیت زیر آغاز می‌شود:

من کنیز فلان ملک بودم که ازو گرچه مرد خوشنودم

۱۴۸

نگاره شماره ۳۸۹ با عنوان «بهرام گور و روز یکشنبه در گنبد زرد»، برشی است که داستان‌سرایی بانوی این گنبد را برای بهرام روایت می‌کند. داستان تمثیلی است، ولی نگاره اندکی رمزی است و پس از بیت زیر آغاز می‌شود:

از هنر هرچه در شمار آید وان هنرمند را به کار آید

۱۸۳

نگاره شماره ۳۹۸ با عنوان «نشستن بهرام روز دوشنبه در گنبد سبز و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم سوم»، برشی است که داستان‌سرایی بانوی این گنبد را برای بهرام روایت می‌کند. داستان تمثیلی است، ولی نگاره اندکی رمزی است و با این بیت آغاز می‌شود:

خانه دولتست خرگاهت تاج و تخت آستان درگاهت

۱۹۸

نگاره شماره ۴۰۶ با عنوان «بهرام گور و روز سه‌شنبه در گنبد سرخ»، برشی است که داستان‌سرایی بانوی این گنبد را برای بهرام روایت می‌کند. داستان تمثیلی است، ولی نگاره اندکی رمزی است و با این بیت آغاز می‌شود:

رخ به خوبی ز ماه دلکش تر لب به شیرینی از شکر خوش‌تر

۱۲۶

نگاره شماره ۴۱۳ با عنوان «نشستن بهرام روز چهارشنبه در گنبد پیروزه رنگ و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم پنجم»، روایتی است از داستان‌سرایی بانوی این گنبد برای بهرام گور. داستان تمثیلی است، ولی نگاره اندکی رمزی است و با این بیت آغاز می‌شود:

روزی آزاده‌ای بزرگ نه خرد آمد او را به باغ مهمان برد

۲۳۶

نگاره شماره ۴۲۶ با عنوان «بهرام‌گور و روز پنجشنبه در گنبد صندلی»، برشی است که داستان‌سرایی بانوی این گنبد را برای بهرام روایت می‌کند. داستان تمثیلی است، ولی نگاره اندکی رمزی است و با این بیت آغاز می‌شود:

آمد از گنبد کبود برون شد به گنبد سرای صندل گون

۲۶۷

نگاره شماره ۴۳۶ نسخه باعنوان «نشستن شاه بهرام روز آدینه در گنبد سپید و افسانه گفتن دختر پادشاه اقلیم هفتم»، برشی از داستان است که داستان‌سرایی بانوی این گنبد را برای بهرام روایت می‌کند. داستان تمثیلی است، ولی نگاره اندکی رمزی است و با این بیت آغاز می‌شود:

چون شب از سرمه فلک پرورد چشم ماه و ستاره روشن کرد

۲۹۲

۳. نتیجه‌گیری

در نسخ گزارش شده، تعداد ۴۶ نگاره وجود دارد، که از این بین محوریت ۱۰ نگاره با ماجراهایی است که مستقیماً به بهرام گور مربوط نمی‌شود و تعداد ۳۶ مورد آن با تمرکز بر بهرام گور به روایت قسمت‌های مختلف منظومه، اعم از هفت گنبد و قبل از آن می‌پردازد که از این ۳۶ نگاره، تعداد ۲۵ نگاره به بهرام گور در هفت گنبد و تعداد ۱۱ نگاره به بهرام گور تا قبل از هفت گنبد می‌پردازد و باز از این ۱۱ نگاره بهرام گور تا قبل از هفت گنبد می‌پردازد و باز از این ۱۱ نگاره بهرام گور تا قبل از هفت گنبد، ۳ نگاره به ماجرای اژدهاکشی بهرام گور و ۳ نگاره به آزمون تعیین پادشاهی یعنی برداشتن تاج پادشاهی از میان دو شیر پرداخته و ۳ نگاره داستان کنیزک بهرام گور را در ماجرای بردوختن سُم و گوش گورخر به همدیگر (دو نگاره) و نیز باز شناختن بهرام گور کنیزک را در دیدار سالیان بعد از صدور فرمان کشتنش، تصویر می‌کند و ۳ نگاره دیگر مربوط است به دو موضوع ماجرای صدور فرمان ساخت هفت گنبد و داستانی که بهرام گور تصویر هفت بانوی هفت گنبد را در خورتق نقاشی شده می‌یابد.

و اما نگاره‌هایی که به قسمت داستانی گنبد‌های هفت بانو مربوط است، ۳۶ مجلس است که از این بین، تعداد ۲۵ نگاره به آغاز داستان در هر گنبد و بقیه نگاره‌ها یعنی ۱۰ نگاره به شرح داستان‌هایی که بانوی گنبد‌ها تعریف کرده‌اند، می‌پردازد. باز در زیر هفت گنبد بیشترین تعداد نگاره مربوط به گنبد سبز است.

با عنوان کردن موضوع و مقطع نگاره‌ها در می‌یابیم که در هفت پیکر، بیشترین نگاره‌ها، به داستان‌های بهرام گور پرداخته (۳۶ مورد از ۴۶ مورد) و از آن بین نیز، بیشترین تعداد به حضور بهرام گور در گنبد‌ها و داستان‌سرایی بانوان گنبد‌ها برای وی (۲۵ مورد از ۳۶ مورد)؛ یعنی آغاز داستان در هر گنبد، می‌پردازد و این نشان‌دهنده این است که در روایت نگاره‌ها، مانند داستان‌ها، بهرام گور، کانون توجه و تأکید است و پیام اصلی نگاره‌ها بر روایت داستانی بهرام گور است و چگونگی این سیر، به نسبت پرداختن به شخصیت بهرام گور، در درجه اهمیت بعدی قرار دارد. مضمون نگاره‌ها در ارتباط با شعر، صرفاً، تابع روایت داستان و پیام آن طبق متن منظومه نیست؛ زیرا در برخی نسخه‌ها می‌بینیم که نگارگر کمتر به موضوع تمثیلی بودن داستان توجه داشته و برای انتقال پیام اصلی منظومه کوششی نکرده‌است و همچنین، در هر نسخه واحد، معمولاً نگاره‌ها در روایت خود رویکرد و شیوه یکسانی دارند. به‌طور کلی، نگاره‌ها، غالباً دنباله و بازتاب منظومه هستند و برای توضیح متن منظومه می‌کوشند، ولی همیشه در ادامه متن مربوط نیستند و هدفی غیر از پیام تمثیلی منظومه را دنبال می‌کنند.

منابع

- آزند، یعقوب (۱۳۸۷). مکتب نگارگری هرات. تهران: فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران
- آزند، یعقوب (۱۳۸۹). نگارگری ایران (پژوهشی در تاریخ نقاشی و نگارگری ایران). تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت).
- باقری‌نیا، کاظم (۱۳۸۹). تجزیه و تحلیل و نقد و بررسی خمسه نظامی اوایل قرن ۸ هجری قمری موجود در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ثبت مرکزی دانشگاه تهران به شماره ثبت ۵۱۷۹: تصویرسازی بر اساس داستان‌های خمسه نظامی. (پایان نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده). تهران: دانشگاه هنر تهران.
- پورنامداریان، تقی (۱۳۷۵). رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی، تحلیلی از داستان‌های عرفانی-فلسفی ابن سینا و سهروردی. چاپ چهارم. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ چهارم.
- درایتی، مصطفی (۱۳۹۱). فهرستگان نسخ خطی ایران (فنخا). تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- میرسعیدی، معصومه؛ لطفی شمیرانی، میترا (۱۳۹۳)، خمسه (۲). دانشنامه جهان اسلام. ج. ۱۶. تهران: انتشارات بنیاد دایره المعارف اسلامی.
- نظامی، الیاس بن یوسف (۱۳۳۴). هفت‌پیکر. تصحیح وحید دستگردی. چاپ دوم. تهران: چاپ شرق.
- نظامی، الیاس بن یوسف (۸۱۷ ق.). خمسه نظامی (نسخه خطی). شماره ثبت ۵۱۷۹. تهران: دانشگاه تهران.
- نظامی، الیاس بن یوسف (۹۵۶ ق.). خمسه نظامی (نسخه خطی). شماره کتابخانه ۴۰۰. تهران: مدرسه عالی شهید مطهری.
- نظامی، الیاس بن یوسف (۱۰۴۹ ق.). خمسه نظامی (نسخه خطی). شماره کتابخانه ۹۳۰. تهران: مجلس شورای اسلامی.
- نظامی، الیاس بن یوسف (۱۱۴۰-۱۱۴۱ ق.). خمسه نظامی (نسخه خطی)، کتابخانه کنگره آمریکا. شماره کتابخانه ۲۰۱۷۴۸۱۶۱۲. تهران: موسسه فرهنگی میراث مکتوب.
- نظامی، الیاس بن یوسف (۱۲۳۶-۱۲۳۷ ق.). خمسه نظامی (نسخه خطی). شماره کتابخانه ۱۹۵۱. تهران: کاخ گلستان.
- نظامی، الیاس بن یوسف (۸۸۹ ق.). خمسه نظامی (نسخه خطی)، شماره بازیابی ۱۲۷۷ / ج ۱۱۷۵. تهران: مرکز اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- نظامی، الیاس بن یوسف (۱۱۱۸ ق.). خمسه نظامی (نسخه خطی). شماره بازیابی ۳۲۸۸. تهران: مرکز اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

Resources:

- Azhand, Y. (2008). *Herat Style of Illustrating*. Tehran: Farhangestan of Art of the Islamic Republic of Iran
- Azhand, Y. (2010). *Painting of Iran (Research on the History of Painting and Illustrated in Iran)*. Tehran: Organization of study and editing of university's humanities books, Tehran: Humanities Research and Development Organization
- Bagherinia, K. (2010). *Analysis and Review of Khamseh's Nezami 8th Century A.H. Available in the Central Library of Tehran University; Registration Number 5179: Illustration based on the Stories of Khamseh's Nezami*. (Unpublished Master's Thesis). Tehran: Art University of Tehran.
- Derayati, M. (2012). *Catalogs of Iranian Manuscripts (Fankha)*. Tehran: Organization of Documents and National Library of the Islamic Republic of Iran
- Nezami, E. Ibn- Y. (1414). *Khamse's Nezami*. Library Number 5179. Tehran: University of Tehran.
- Nezami, E. Ibn- Y. (1549). *Khamse's Nezami*. Library Number 400. Tehran: Shahid Motahari High School.
- Nezami, E. Ibn- Y. (1639). *Khamse's Nezami*. Library Number 930. Tehran: Islamic Council.
- Nezami, E. Ibn- Y. (1727-1728). *Khamse's Nezami. Library of Congress*. Library Number 2017481612. Tehran: Institute of Maktoob Miras.
- Nezami, E. Ibn- Y. (1820-1821). *Khamse's Nezami*. Library Number 1951. Tehran: Golestan Palace.
- Nezami, E. Ibn- Y. (1484). *Khamse's Nezami*. Number 1277/1175. Tehran: Document Center and National Library of the Islamic Republic of Iran.
- Nezami, E. Ibn- Y. (736). *Khamse's Nezami*. Number 3288. Tehran: Document Center and National Library of the Islamic Republic of Iran.

- Nezami, E. Ibn- Y. (1955). *Haft Peikar*. Vahid Dastgardi (Ed.). 2nd Edition. Tehran: Sharq.
- Mirsaeidi, M. and Lotfi, S. (2014). *Khamsa (2)*. *Encyclopaedia of Islamic World*. Vol. 16. Tehran: Institute of Islamic Encyclopedia.
- Pournamdarian, T. (1996). *Symbol and Symbol's Stories in Persian Literature, An Analysis of the Mystical-Philosophical Stories of Ebn e Sina and Suhravardi*. 4th Edition. Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company.

نحوه ارجاع به مقاله:

مهریار، فرزانه؛ نیازی، شهرزاد؛ رشیدی، مرتضی (۱۴۰۱). شرح کانون و نوع روایت نگاره‌های نسخ مصور هفت پیکر نظامی در رابطه با متن آن. فصلنامه مطالعات زبان و ادبیات غنایی. ۱۲ (۴۴)، ۲۶-۴۰. Dor: 20.1001.1.27170896.1401.12.44.2.3

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author (s), with publication rights granted to Journal of Geography and Environmental Studies. This is an open – access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

